

Türk Edebiyatının Yurtdışında Temsili Hakkında bir Soykütüğü Denemesi

A Genealogy of the Representation of Literature from Turkey Abroad

Nagihan Haliloğlu¹

Sorumlu yazar/Corresponding author: Nagihan Haliloğlu, İbn Haldun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, İstanbul, Türkiye E-posta: nagihan.haliloglu@ihu.edu.tr ORCID: N.H. 0000-0003-4958-6084

Başvuru/Submitted: 10.03.2024
Kabul/Accepted: 27.03.2024

Atıf/Citation: Haliloğlu, N. (2024). A genealogy of the representation of literature from Turkey abroad. *TUDED*, 64(1), 181–184.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2024-1450085>

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Elif Shafak, soykütüğü, temsil, yayım dünyası, eleştiri
Keywords: Literature from Turkey, Elif Shafak, genealogy, representation, publication, criticism

2023'ün son günlerinde katıldığım bir tez savunmasında jüri üyeleri yakın zamanda okudukları romanlardan bahsederken konu Elif Shafak'a geldi. Hocalardan biri yirminci sayfadan sonra romanı okumakta zorlandığını, yapay zeka tarafından yazılmış bir metin okuduğu hissine kapıldığını söyledi. Elif Shafak'ın en başından beri yurtdışı pazarına dönük olan yazınının geldiği en son nokta, yaşadığı ülke İngiltere'de en çok rağbet gören sosyal meselelerin AI tarafından yorumlanması olarak değerlendirilen bir roman. Uzun süre dünya edebiyatında Türkiye'yi ve hatta "Doğu"yu temsil eden (Rustin, 2014), bölgeyi bilmeyen Avrupalılara buraları şerh eden bir yazar olarak isim yapan Shafak öyle "uluslararasılaştı" ki, 2010'ların sonuna kadar "bir Türk kadını olarak ben..." mealinde yazdığı yazıları elden ele dolaşan yazarın ismi şu anda Wikipedia sayfasında "Britanyalı Türk" yazar olarak geçiyor.

Bütün bunlar değerlendirildiğinde "temsiliyet bunun neresinde" diye sormamız doğal. Türkiye entelijansiyasının bir üyesi olma iddiasını uzun süre önce bırakmış olan Shafak'ın son romanı *The Island of Missing Trees* British Book Awards'a, yani Britanya Roman Ödülüne aday gösterilmiş olsa da, en azından Türkiye'deki yayıncısı tarafından hâlâ Türk edebiyatının bir parçası olarak görülüyor. Romanın Türkçe çevirisinin kapağı, yazarın Türk edebiyatına dâhil olması ve/veya edilmesi, bunun yanı sıra temsiliyet hakkında pek çok şey söylüyor. Yazarın soyadı kapakta "Ş" ile yazılmış. Sağ alt tarafta da "DK. Cumhuriyetimiz 100 Yaşında" ibareli bir damga var. Elif Shafak, Cumhuriyet'in 100. yılında Türkiye'nin gurur duyacağı bir

yazarımız olsa gerek. 100. yıl damgasının üzerinde şüpheye düşmeyelim diye “Türk Edebiyatı Romanı” yazmakla birlikte, kapağa konan övgü alıntılarının hepsi İngiliz gazetelerinden: *Financial Times*, *Observer*, *Time*, *Spectator*. Bu “Türk Edebiyatı Romanı”nın Türkiye’de nasıl bir yankı bulduğu artık ne yazarın kendisini ne de yayıncısını ilgilendiriyor gibi görünüyor. Belki de artık Türk edebiyatının yurtdışında temsili konusunda Elif Shafak’tan başka isimlere bakmamız gerekiyor.

Günümüz Türk yazarlarının yabancı yayın dünyasındaki yerini daha iyi anlamak için geleceğin yıldız isimlerini aramaya başlamadan önce, geçmişte nasıl değerlendirildiklerine bakmak, yani bir “soykütüğü çalışması” yapmak yerinde olur diye düşünüyorum. Orhan Pamuk aldığı Nobel ödülü ile çağdaş Türk edebiyatına olan ilgiyi artıran bir isim olarak halen ülkenin yurtdışında en bilinen yazardır diyebiliriz. Türkiye konusunda pek çok demeç veren, siyasi olarak bunun sonuçlarıyla yaşamaya devam eden yazar, Türkçe yazmaya da devam ederek ne olursa olsun Elif Shafak kadar “uluslararasılaşmadığını” gösteriyor. “Temsiliyet” meselesi Elif Shafak örneğinde daha çetrefilli bir hale geldiği için bu araştırmamda onun üzerine yoğunlaşmak istiyorum. Türklüğünü ve kadınlığını bir konum olarak vurgulayarak uluslararası yayın hayatına başlayan yazarı, son romanının Türkçe çevirisinin kapağındaki “Türk Edebiyatı Romanı” ibaresini ciddiye alarak, Türk kadın yazını geleneği içerisinde değerlendirmek istiyorum.

James Clifford’a göre “soykütüğü geçmişten seçici olarak aldığı ilhamla aslen bugünü manalandırır.” Ben de benzer bir şekilde, Elif Shafak’ı ve Türk edebiyatının günümüzde nasıl temsil edildiğini geçmişten seçtiğim birtakım isimlerle manalandırmaya çalışıyorum. Clifford, herhangi bir soykütüğü çalışmasının geçerliliğinin, inanırlığının eninde sonunda soykütüğü çalışmasını yapan kişinin kendisini ne kadar otorite olarak gördüğüne, ya da onun ne kadar otorite görüldüğüne bağlı olduğunu söyler (1988, s. 267). Soykütüğünü oluşturan kişi tarihi şekillendirmekle beraber kendisi de bir manada bu soykütüğünün parçası haline gelir. Benim soykütüğü yazma ehliyetimi Clifford’ın izniyle bir yana bırakarak, Elif Shafak’ı Fatma Aliye ve Halide Edib silsilesinde değerlendirmek istiyorum.

Türk kadınının dış dünyada bir yazar tarafından temsil edilmesinin ilk örneği olarak Fatma Aliye’yi almanın yanlış olmayacağını düşünüyorum. 1862 yılında doğan Fatma Aliye aynı Halide Edib gibi bir devlet adamının kızıydı (Elif Shafak’ın annesinin de diplomat olduğunu unutmayalım). Babası Ahmet Cevdet Paşa’nın görevinden dolayı Halep ve Şam dâhil olmak üzere imparatorluğun çeşitli yerlerinde yaşama fırsatını elde eden Fatma Aliye, İstanbul’a döndüğünde edebî hayatına Fransızcadan çeviriler yaparak başladı ve daha sonra yazdıklarıyla da Ahmet Mithat Efendi’nin beğenisini kazandı. Ahmet Cevdet Paşa ve Ahmet Mithat Efendi gibi iki önemli Osmanlı’ya, gündemin kültürel ve siyasi dilini ve gündemini belirleyen iki adama çok yakın olan Fatma Aliye merkezî bir figür olarak temsil mesuliyetinin farkındaydı. Fatma Aliye’nin iyi Fransızca konuştuğu için saraya gelen yabancı kadın misafirlere “derdimizi anlatmak” görevini üstlenmiş olduğunu biliyoruz. Bu görev en sonunda Fatma Aliye’nin *Nisvan-ı İslam* kitabını yazmasıyla sonuçlandı (Kızıltan, 1993). Fatma Aliye’nin uluslararası

alandaki Türkiye’yi temsil eden ilk kadın ya da kadınlardan biri olduğuna hükmetmemin bir sebebi de 1893 Şikago Fuarında kitapları sergilenen yazarlar arasında olması.

Fatma Aliye’nin gizemli bir mekân olarak görülen harem hakkında ipuçları vermesinden farklı olarak Osmanlıyı “dışarıya” anlatma ihtiyacı 1920’lerde Halide Edib için milli bir mesele haline gelmişti. Halide Edib bir milletin ayakta kalma mücadelesini, yaşadığı topraklara tutunma direnişini anlatıyor olması hasebiyle yurtdışı basınında yer buldu. Halide Edib’e en fazla yer veren mecralardan biri, Elif Shafak’a benzer bir şekilde, *New York Times* gazetesiydi. Halide Edib 1920’lerde “Yeni Türkiye Adına bir Kadın Konuşuyor” (Price, 1928) diye tanıtılırken, Elif Shafak 2014’te, son roman kapağının hararetle vurguladığı Cumhuriyet’in 100. yılına az bir zaman kala (2014), Amerika’nın pek de tasvip etmediği yeni “Yeni Türkiye”deki “kültür savaşlarını” ve ülkede kadın olmanın zorluklarını anlatan bir “native informant” yani “yerli muhbir” olarak gazetede yer alıyordu.

1920’lerde Ankara’yla arası kötü olduğu halde ülke adına konuşan, ülkesini temsil edebilen kişi Londra’da sürgünde olan Halide Edib’tir, çünkü *New York Times*’in dilini konuşmaktadır. Gazeteci Claire Price, yaptığı röportajda Halide Edib’in Türk fizyolojisinden bahsettikten sonra, yazarın ne kadar dahil olduğunu bilemediğimiz bir şekilde harem hakkındaki hikâyelerin abartılı olduğunu, buranın bir zevk mekânından ziyade kadınların her manada eğitildiği bir yer olduğunu söyler. Fakat elbette 1920’lerin yeni Türkiye’si kadınlar için çok daha rahat bir yerdir. Price bunun yanı sıra Halide Edib’i yeni rejimin baskıcı tarafları hakkında konuşturmaya çalışır ama Halide Edib sürgünde olmasına rağmen *New York Times*’in ona biçtiği yerli muhbir kimliğine tamamen bürünmez, Atatürk’ün baskıcı tutumlarının bazı noktalarda gerekli olmuş olduğunu söyler (Streit, 1928). Halide Edib’in anlattığı “Yeni Türkiye” hikâyesi zannedildiği kadar ataerkil olmayan bir toplumda kadınların nasıl daha fazla hak kazandığı iken Elif Shafak’ınki zaten ataerkil olan bir toplumda kadınların nasıl kazanılmış haklarını kaybettiğidir. Yüzyıl önce “Yeni Türkiye” kavramı karanlıklardan çıkmaya çalışan bir ülkeyi anlatırken, aynı iki kelime Shafak’ın tasvir ettiği 2014’te karanlıklara geri döndürülmeye çalışılan bir ülkeye işaret eder. Bu karşılaştırmalı okuma bizi Osmanlı, Cumhuriyet, Yeni Cumhuriyet gibi dönemleştirmeleri ve hangi ismin hangi dönemi “temsil” ettiğini sorgulamaya teşvik eder.

Elif Shafak’ın “bir Türk kadını olarak ben”den “Britanyalı-Türk”e evrilen kimlik serencamının *New York Times*’da en son geldiği nokta, *The Island of Lost Trees* romanının “Dünyadan Bildungsromanlar” başlığı altında Hintli ve Nijeryalı diğer iki yazarın romanıyla birlikte değerlendirilmesi olmuştur. Yazıda Shafak’ın bir ağacı konuşturarak denediği “yenilik” biraz bayat, mecazla yüklü metni biraz “rahatsız edici” bulunur. Ama elbette Elif Shafak tarafından yazıldığı için “önemli” bir metindir (Quong, 2021). Memleketi İngiltere’nin en önemli gazetelerinden *The Guardian* da Elif Shafak’ın son romanındaki çok kültürlük ve çok seslilik “oyunlarını” tatsız bulmuştur (Ross, 2021). Görünen o ki Amerika ve Avrupa basını “Dünya Edebiyatı” rafına yerleştirebileceği yeni bir Türk yazar arayışına girecektir. Fakat bu yeni yazar arayışına girmeden önce, yabancı yayın dünyası da Orhan Pamuk ve Elif Shafak’ın soykütüğüne bir bakış atma eğilimindedir. Tanpınar’ın *Saatleri Ayarlama*

*Enstitüsü'*nden sonra, Suat Derviş'in *Çılgın Gibi*'si de, tam manasıyla kitapçı raflarında yerini almasa da, İngiliz yayın dünyasında konuşulmaya başlamıştır. Öyle ki Suat Derviş'in romanı *The Guardian*'daki 2022 tarihli "Türkiye Hakkında İlk 10 Kitap" başlıklı listenin en başında, İngilizce çevirisine verilen ismi *In the Shadow of the Yalı* ile yerini almıştır. Listeyi oluşturan Defne Suman'ın ismine tıklandığında, bu sefer yazarın kendi romanının İngilizce çevirisinin sayfası açılmaktadır ve sitedeki kapak resminde Elif Shafak'ın "Son derece zeki, ince dokunmuş ve acı verici derecede güzel" dediği görülmektedir (Guardian, 2022). Basında yer bulan listeler, bu listeleri oluşturması istenen isimler ve çevrilmeye değer bulunan klasikler üzerinden Türk edebiyatının yurtdışındaki soykütüğü hem geçmişe hem de geleceğe dönük olarak yazılmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Clifford, J. (1988). *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press.
- The Guardian Bookshop, (2022). Erişim adresi: <https://guardianbookshop.com/at-the-breakfast-table-9781800247000>
- Kızıltan, M. (1993). *Fatma Aliye Hanım: Yaşamı, Sanatı, Yapıtları ve Nisvan-ı İslam*. İstanbul: Mutlu Yayıncılık
- Price, C. (1928, 29 Temmuz) A Woman Speaks for the New Turkey. *The New York Times*. s. 4.
- Quong, S. (2021, 16 Kasım). 'Bildungsromans From Around the World', *The New York Times*. Erişim adresi: <https://www.nytimes.com/2021/11/16/books/review/blue-skinned-gods-sj-sindu-the-teller-of-secrets-bisi-adjapon-the-island-of-missing-trees-elif-shafak.html>
- Ross, L. (2021, 6 Ağustos) 'The Island of Missing Trees by Elif Shafak review – superlative storytelling', *The Guardian*. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/books/2021/aug/06/the-island-of-missing-trees-by-elif-shafak-review-superlative-storytelling>
- Rustin, S. (2014, 6 Aralık) 'Elif Shafak: 'I don't have the luxury of being apolitical'', *The Guardian*. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/books/2014/dec/06/the-books-interview-elif-shafak-dont-have-luxury-of-being-apolitical>
- Shafak, E. (2014, 22 Temmuz) 'Turkey's Culture Wars', *The New York Times*. Erişim adresi: <https://www.nytimes.com/2014/07/23/opinion/turkeys-culture-wars.html>
- Streit, C. K. (1928) 'Halide Hanum Recites the Epic of Turkey's Revival: Her Second Volume', *The New York Times*, s. 9.